

ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ
ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

(Λουκ. 11,2)

Υ Π Ο
ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ
(Μητροπολίτου Γαρδικίου Χρυσοστόμου)
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. ἀναγινωσκόμενον ἐν ἰδιαιτέρᾳ τινὶ λατρευτικῇ πράξει τῆς Ἐκκλησίας συνήθως προσαρμόζεται πρὸς τὸν σκοπὸν, δι' ὃν αὕτη τελεῖται. Οὕτως, ἐπὶ παραδειγματι, ἢ χρῆσις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ὄλιγον πρὸ τῆς καταδύσεως τοῦ βαπτιζομένου προϋποθέτει ἀνάλογόν τινα προσαρμογὴν αὐτῆς πρὸς τὸν καθόλου σκοπὸν τῆς τελεσιουργίας τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς προσαρμογῆς ταύτης εἶναι ἢ ἐν τῷ κώδικι D ἀναγινωσκομένη παραλλαγή τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς «ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς» εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ κειμένου «ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου»¹.

Ὁμολογητέον ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς λειτουργικῆς καί, γενικώτερον εἰπεῖν, τῆς λατρευτικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς καθόλου διαμορφώσεως τοῦ Καινοδιαθηκικοῦ κειμένου ὑπῆρξε τεραστία. Τοῦτο δείκνυται σαφῶς ἐκ πολλῶν παραλλαγῶν τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. μαρτυρουμένων ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὅλως δὲ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν βιβλικῶν παραθέσεων τῶν Πατέρων καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Ἡ προβληματολογία, τὴν ὁποίαν θέτουσιν αἱ τοιοῦτου εἴδους παραλλαγὰὶ τοῦ ἱεροῦ κειμένου εἶναι λίαν εὐρεῖα καὶ ἐξ ἐπόψεως βάθους καὶ ἐξ ἐπόψεως πλάτους. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ποσοτικὴν καὶ ἅμα ποιοτικὴν ἔκτασιν τῶν τοιαύτης μορφῆς παραλλαγῶν τοῦ Καινοδιαθηκικοῦ κειμένου, σπανίζουσιν, ἐν τούτοις, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι αἱ ἀμέσως ἀναφερόμεναι εἰς αὐτάς. Ἡ παρατηρουμένη δὲ αὕτη ἔλλειψις εἰδικῶν μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς καθ' ὅλου λατρείας ἐπὶ τῆς ἐν γένει διαμορφώσεως τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. ὀφείλεται, πρῶτον, εἰς τὴν ἔλλειψιν ρητῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς λατρείας ἐπὶ τοῦ κειμένου ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, ἐπὶ τῆς

1. Περὶ τῆς λειτουργικῆς ταύτης παραλλαγῆς τοῦ κώδικος D ἰδὲ F. H. CHASE, *The Lord's Prayer in the early Church*, ἐν *Texts and Studies*, τ. I, Cambridge, 1891, σ. 35.

εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας· δευτέρου, εἰς τὴν μεγάλην δυσκολίαν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ἀνίχνευσις ἐνὸς τοιούτου σκοτεινοῦ, πολυπλόκου καὶ πολυμόρφου προβλήματος· τρίτου, εἰς τὴν ἔλλειψιν θεολόγων ἐνδιαφερομένων διὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου καὶ τέταρτου, εἰς τὴν μὴ εἰσέτι ἱκανοποιητικὴν διερεύνησιν τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς λατρείας τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς καὶ μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀνὰ χεῖρας βραχεῖα ἡμῶν μελέτη δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ὅλην προβληματολογίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θέματος. Ἀπλῶς καὶ μόνον δι' αὐτῆς προτιθέμεθα νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν ὑπὸ πολλῶν ἐξηγητῶν, πάλαι τε καὶ νῦν, ἀποδεκτὴν γενομένην ἐπίδρασιν τῆς λατρείας ἐπὶ τινῶν παραλλαγῶν τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ.

Ἡ λατρεία, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς τελεσιουργίας τῆς τε Θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ Βαπτίσματος, ἀπετέλει, ὡς εἶναι γνωστόν, τὸ κατ' ἐξοχὴν κέντρον περὶ τὸ ὁποῖον περιστρέφετο ἅπανα γενικῶς ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Λόγω δὲ τῆς ἐξαιρέτου ταύτης θέσεως, τὴν ὁποίαν αὐτὴ ἔχει εἰς πᾶσαν ἐσωτερικὴν τε καὶ ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποβαίνει μετὰ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ κατ' ἐξοχὴν κριτήριον ὀρθότητος εἰ μὴ πάσης ἐν γένει θεολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ κινήσεως ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς καὶ μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ἀποβαίνει αὐτὴ κριτήριον τῆς τε ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ὀρθοπραξίας.

Ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ λατρείᾳ κατεῖχεν ἡ Κυριακὴ Προσευχή, ἥτις καὶ ἀπηγγέλλετο μεγαλοφώνως ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν ἐκάστη λατρευτικῇ συνάξει. Τὸ κείμενον δὲ τῆς περὶ τῆς ὁ λόγος Προσευχῆς, ὡς τοῦτο παρατίθεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (Λουκ., 11,2), δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδεικτικὸν παράδειγμα τῆς ἐπιδράσεως τῆς λατρείας ἐπὶ τῆς ἐν γένει διαμορφώσεως ἐνίων παραλλαγῶν τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. μαρτυρουμένων ὑπὸ τε τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ τῶν βιβλικῶν παραθέσεων τῶν Πατέρων καὶ λοιπῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ παραδεδομένῳ κειμένῳ τὸ Λουκ. 11,2 φέρει τὴν ἀκόλουθον μορφήν: «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου». Εἰς τὴν θέσιν τῆς κλασσικῆς ταύτης ἐκφράσεως οἱ Μαρκίων, Γρηγόριος ὁ Νύσσης² καὶ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής³, ἀναγινώσκουσιν «ἐλθέτω τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς». Ἡ ὡς ἄνω παραλλαγή τοῦ κειμένου τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πατερικῆς παραδόσεως. Τούναντιον αὐτὴ ἐπιβεβαιοῦται ἐπίσης ὑπὸ μεταγενεστέρων μαρτύρων τῆς χειρογράφου

2. Πρβλ. Εἰς τὴν Προσευχήν, III (PG 44, 1157C).

3. Ἴδὲ Σύντομος ἐρμηνεία εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν (PG 90, 884BC).

φου παραδόσεως, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὑπὸ τοῦ κώδικος 700, ὅστις συνετάγη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ὡς ἐπίσης καὶ ὑπὸ τοῦ κώδικος 162.

Ἡ γνώμη τοῦ R. Leaneu⁴, καθ' ἣν ἡ ὡς ἄνω παραλλαγή τοῦ κειμένου ἀνεγινώσκειτο ἐν τῷ ἀρχικῷ κειμένῳ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, φαίνεται ἡμῖν ὀλίγιν τι ὑπερβολικῆ. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐπικλήσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται παρὰ τῷ Λουκᾶ, ὡς καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς Συνοπτικοῖς. Πρὸς τούτοις, ἡ ὑπαρξίς τοιαύτης ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι πάντῃ ἀγνωστος ἐν τῇ ἀποστολικῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς μεταποστολικῆς περιόδου, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίνει ἀγνοίαν τῆς καθαρτικῆς δυνάμεως τοῦ Παρακλήτου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ὡς ἄνω περίοδον.

Περισσότερον πιθανὴ φαίνεται ἡμῖν ἡ γνώμη τοῦ B.M. Metzger, ὅστις φρονεῖ, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῆς συνήθους μορφῆς τοῦ κειμένου ὀφείλεται «εἰς εἰδικὰς ἀκολουθίας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς χειροτονίας»⁵.

Τῷ ὄντι. Φαίνεται ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο, περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ὁποίου μαρτυροῦσιν οἱ ὡς ἄνω μνημονευθέντες φορεῖς τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας καὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ἀνάγεται οὐχὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν κάλαμον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὡς φρονεῖ ὁ R. Leaneu, ἀλλ' εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἥτις, «δι' εἰδικὰς ἀκολουθίας», ὡς πιστεύει ὁ B. M. Metzger, προέβη εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ κειμένου τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ἐν γενικαῖς μὲν γραμμαῖς ἀποδεχόμεθα τὴν ὡς ἄνω γνώμην τοῦ B.M. Metzger, ἀλλ' ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις αὐτῆς κωλυόμεθα νὰ ἐπικροτήσωμεν ταύτην.

Ἡ ἐπικλήσις τοῦ παναγίου Πνεύματος, περὶ τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ ἡ ὡς ἄνω παραλλαγή τοῦ κειμένου τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, δὲν εἶναι ἴδιον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἰδικῶν τινων ἀκολουθιῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀκολουθία τῆς χειροτονίας, τὴν ὁποίαν μνημονεῖ ὁ ὡς ἄνω συγγραφεὺς. Τοῦναντίον, ἡ ἐπικλήσις τοῦ Παρακλήτου εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ κέντρον πάσης λατρευτικῆς (καὶ λειτουργικῆς) πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δὲ ἰδιαίτερος τῆς τελεσιουργίας τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἥτις ἄλλως τε ἀποτελεῖ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν κέντρον τῆς λατρείας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου ἀσφαλῶς θὰ ἐχρησιμοποιοῖ ἐπικλήσιν τινα διὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, ἡ ἐπικλήσις δὲ αὕτη ἀλλαχοῦ μὲν εἶχε χριστολογικὸν χαρακτήρα, ἥτοι ἀνεφέρετο εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἢ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ,

4. *The Lucan Text of the Lord's Prayer* (LK XI, 2-4), ἐν *Novum Testamentum*, τ. I, 1956, σσ. 103-111.

5. Πρβλ. B. M. METZGER, *Lord's Prayer*, ἐν *Twentieth Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, II, 1955, σσ. 673-674· ἰδὲ ὡσαύτως *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, New York and Oxford, 1968, σ. 64, ὕποσ. 3.

ὡς ἀκριβῶς δεικνύει τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Σεραιώνου⁶ καὶ ἐν ἀπόσπασμα τοῦ Μ. Ἀθανασίου διασωθὲν ὑπὸ Εὐλογίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως⁷, ἀλλαχοῦ ἀνεφέρετο εἰς τὸν Πατέρα ἢ γενικώτερον εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀλλαχοῦ, τέλος, ἢ ἐπίκλησις ἀνεφέρετο εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἥτοι ἔφερον αὕτη καθαρῶς πνευματολογικὸν χαρακτῆρα⁸. Τὴν παραλλαγὴν ταύτην τοῦ κειμένου τοῦ Λουκᾶ δέον ὅπως τὴν ἐξετάσωμεν ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς πνευματολογικοῦ περιεχομένου ἐπικλήσεις, τὰς χρησιμοποιουμένας ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τε τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἢ παραλλαγῇ τοῦ κειμένου τοῦ Λουκᾶ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐντὸς τοῦ πλαισίου οὐχὶ τῆς χειροτονίας, ὡς προσδιορίζει ὁ ἔμπειρος περὶ τὰ προβλήματα τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου Β. Μ. Metzger, ἀλλὰ τῆς ἱεροτελεστίας εἴτε τοῦ βαπτίσματος εἴτε τῆς κλάσεως τοῦ ἄρτου.

Ἡ Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων⁹ πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἐν τῇ πρωτοχριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγένετο χρῆσις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ἐν τῇ τελέσει τῆς Θείας Εὐχαριστίας¹⁰. Ἡ προσαρμογὴ τῆς περιῆς ὁ λόγος Προσευχῆς πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅπως δὲ ἰδιαίτερος πρὸς τὸ πνευματολογικὸν περιεχόμενον ἐπικλήσεώς τινος, θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἐκφράσεως «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» διὰ τῆς ἐκφράσεως «ἐλθέτω τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρῶς ἡμᾶς». Τοῦτο εἶναι δυνατόν τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον τότε Ἁγιον Πνεῦμα καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία ἔχουσιν ἐσχατολογικὴν καθαρῶς ἔννοιαν, δῆλα δὲ εἶναι δῶρα κατ' ἐξοχὴν ἐσχατολογικά. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ὅταν λέγῃ, ὅτι εἰς τὴν θέσιν τῆς λέξεως «βασιλεία» ἐτέθησαν αἱ λέξεις «τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον» ἐπιθυμεῖ ἀκριβῶς νὰ τονίσῃ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα ἢ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον κέκτηται ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος παραλλαγῆ.

Γενικῶς εἰπεῖν, ἢ προσθήκη τῆς μνείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Κυριακῇ Προσευχῇ τῇ ἀπαγγελλομένη ἐν τῇ τελεσιουργίᾳ τῆς κλάσεως τοῦ ἄρτου εἰς οὐδὲν ἕτερον σκοπὸν ἀποβλέπει εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν ἔμφασιν τοῦ ἐσχατολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς Θείας Εὐχαριστίας, δοθέντος ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα ἀπαγγέλλουσι τὴν Προσευχὴν ταύτην, ἐλπίζουσι σταθερῶς εἰς

6. Πρβλ. XIII,15 (ἐκδοσις F. X. Funk, σ. 174).

7. Πρβλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Λόγος πρὸς τοὺς βαπτιζομένους* (PG, 26, 1325C).

8. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐπικλήσεων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἰδὲ Gr. DIX, *The Treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome*, I, London, 1937, σ. 79· *The Shape of the Liturgy*, Dacre Press, Westminster, 1949, σσ. 168 ἐξ., 182 ἐξ., 191 ἐξ., 197 ἐξ., 277 ἐξ., 292 ἐξ.

9. Πρβλ. VIII,2.

10. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἰδὲ A. SCHWEITZER, *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen, 1930, σσ. 267 ἐξ.

τὴν ἔκχυσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνοδευομένην ὑπὸ τινος μεταμορφώσεως τῆς καρδίας (πρβλ. Ἐξεκ., 36,25-27). Ἡ παράθεσις δὲ τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, ἥτις προηγεῖτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ — ἴσως δὲ καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ — ἀποβαίνει ἀναγκαία διὰ τὰ μέλη τῆς κοινότητος. Τοῦτο δὲ διότι αὕτη σὺν τοῖς ἄλλοις συνδέεται, διὰ τῆς περὶ Ἁγίου Πνεύματος προσθήκης, μετὰ τῆς καθόδου τοῦ Παρακλήτου ἐπὶ τῶν πιστῶν προκειμένου νὰ καθαρῶσιν αὐτούς, εἰς τρόπον ὥστε οὗτοι κεκαθαρμένοι πλέον νὰ κοινωνήσωσι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ περιπτώσει ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ἀπετέλει, οὕτως εἰπεῖν, ἐξομολόγησιν τινὰ τῶν μελῶν ὀλοκλήρου τῆς κοινότητος ἐνώπιον τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, οὗτινος καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν πρὸς καθαρισμόν αὐτῶν ἀποστολὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ἡ τέλεσις τῆς Θείας Εὐχαριστίας παρεκίνοι, ὡς γνωστὸν, τὰ μέλη τῆς κοινότητος εἰς τὴν βίωσιν τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς, ὡς τουλάχιστον δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῆς Θεολογίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (πρβλ. Α΄ Κορ., 11,20-34).

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ παραλλαγή «ἐλθέτω τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρῶσάτω ἡμᾶς» ἀπετέλει, πιστεύομεν, μέρος τῆς ἀκολουθίας τῆς τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης σὺν τοῖς ἄλλοις φαίνεται συνηγορῶν καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, ὅστις ἐν τῇ ἀναφορᾷ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οὐ μόνον διὰ τὰ μέλη τῆς κοινότητος, ὡς ἔχει ἡ προστιθεμένη ἐν τῇ Κυριακῇ Προσευχῇ παραλλαγή τοῦ κειμένου, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν τιμίων δώρων εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ: «...ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα...». Ἐν ἄλλαις λέξεσι, πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐκκλησιολογικῆς τινος εὐχαριστιακῆς ἐξελέξεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραλλαγῆς τοῦ κειμένου τοῦ Λουκᾶ, ὡς καὶ τῶν τοῦ Μαρκιῶνος, Γρηγορίου Νύσσης καὶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ.

Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων οὐδόπως προτιθέμεθα ν' ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα τῆς προελεύσεως τῆς παραλλαγῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἐκ τῆς χρήσεως τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος ὑπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ δεύτερον μέρος τῆς παραλλαγῆς «καὶ καθαρῶσάτω ἡμᾶς» κυρίως ἀρμόζει εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν ἀπλῆς τινος ἀκολουθίας, δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐνσωμάτωσις τοῦ βαπτιζομένου ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. Πράξ., 2, 41), ἀλλὰ κυρίως ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς σωτηρίας διὰ «τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν» (πρβλ. Πράξ., 2,38). Τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα εἶναι βάπτισμα «καθάρσεως», «ἀγιασμοῦ» καὶ «δικαιώσεως» (Α΄ Κορ., 6,11· Ρωμ. 6, 2-8· Τιμ., 3,5· Κολοσ. 2,11-13· 3,1-4· Ἐφεσ., 2,5 ἐξ.).

Συνελόντι εἰπεῖν, ἡ παράθεσις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, ἐκ μέρους τῶν προσευχομένων, μετὰ τῆς ὡς ἄνω ἐννοεῖται προσθήκης καθιστᾷ λίαν προβληματικὸν τὸν προσδιορισμὸν τοῦ B.M. Metzger, καθ' ὃν ἡ προσθήκη αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσιν τῆς προσευχῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς χειροτονίας. Καθίσταται δὲ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος προβληματικὸς, διότι τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἐπικαλεῖται ὁ προσεστὼς ἢ ὁ χειροτονούμενος —ἐν τῇ περιπτώσει ἡμῶν οἱ χειροτονούμενοι, ὡς δηλοῖ ἡ χρῆσις τοῦ πληθυντικοῦ «ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς»—, δέον ὅπως ἐκληφθῆ μόνον ὡς δῶρον πνευματικῆς καθάρσεως ἢ ἀγιασμοῦ, ὡς τοῦτο δηλοῖ τὸ ρῆμα «καθαρισάτω». Οὐ μὴν ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, ὅπερ κατέρχεται ἐπὶ τοῦ χειροτονουμένου, εἶναι μόνον Πνεῦμα καθάρσεως, ἢ ἀγιασμοῦ ἢ δικαιοσύνης; Ἐὰν ναί, τότε πρέπει ἀνεπιφυλάκτως νὰ ἐπιπροσέξωμεν τὴν γνώμην τοῦ B.M. Metzger. Φρονοῦμεν ὅμως, ὅτι τὸ ἐπικαλούμενον καὶ μεταδιδόμενον κατὰ τὴν ὥραν τῆς χειροτονίας καὶ εἰδικώτερον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν Πνεῦμα οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκληφθῆ, ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεολογίας τῆς ἐποχῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, μόνον ὡς δῶρον καθάρσεως τοῦ χειροτονουμένου, ὡς ὑποχρεοῖ ἡμᾶς νὰ ἐκλάβωμεν τοῦτο ἢ παρουσία τοῦ ρήματος «καθαρισάτω» ἐν τῇ παραλλαγῇ τοῦ κειμένου τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, διότι τὸ δῶρον τοῦτο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἤδη ὁ χειροτονούμενος τὸ ἔλαβε διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ. Τοῦναντίον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπὶ τοῦ χειροτονουμένου κατερχόμενον δέον ὅπως ἐκληφθῆ ὡς κατ' ἐξοχὴν πλήρωμα πασῶν τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀκριβῶς ἢ ὡς ἄνω ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος κωλύει ἡμᾶς ν' ἀποδεχθῶμεν, ἄνευ ἐπιφυλάξεώς τινος, τὴν γνώμην τοῦ περιφήμου θεραπευτοῦ τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου B.M. Metzger. Ἡ χρῆσις τοῦ πληθυντικοῦ «ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς» προϋποθέτει σύνολόν τι. Τὸ σύνολον δὲ τοῦτο εἶναι αὕτη αὕτη ἡ Ἐκκλησία, ἣτις ὡς ἐν συλλογικὸν σῶμα προσεύχεται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἢ, ὅπερ ἐπίσης πιθανόν, οἱ πρὸς τὸ βάπτισμα προσερχόμενοι κατηχούμενοι αὐτῆς.

SUMMARY

The present study deals with the ancient variant reading of Luke 11,2 as found in Codex D, in later manuscripts (e. g. cod. 700 and 162) and in Patristic Tradition (Marcian, Gregory of Nyssa, Maximus the Confessor). This particular reading of Luke 11,2, the author feels, is due to the influence which the worship and practice of the Church had upon the New Testament text in general and the Lord's Prayer in particular. Thus, the author is of the opinion that the variant reading: «Let Thy Holy Spirit come upon us and cleanse us», (instead of: «Thy Kingdom come»,) is not from the pen of St. Luke, since no such invocation of the Holy Spirit is to be found anywhere in the Synoptic Gospels. Rather, this phrase entered the Dominical Prayer because of the prayer's recitation: a) before the reception of Holy Communion and possibly before the consecration of the elements during which the Holy Spirit is invoked; and/or b) before the baptism of the Neophytes: hence the emphasis on cleaning and purification. The author feels that the use of the plural «us» and the fact that the ordinand has already received the Holy Spirit through Baptism rule out Metzger's contention that its recitation before the ordination of clerics brought about the variant reading.